

SOCIALDEMOKRATIENS TRÅNGMÅL

Under det år som förflutit sedan författningsutredningen presenterade sitt förslag till en författningsreform har åtskilligt hunnit hända. Många profeterade om att författningsfrågan sannolikt inte skulle väcka något intresse bland en större allmänhet. Man förmodade att diskussionen huvudsakligen skulle bli av teknisk karaktär och därför förefalla något konstlad för väljaren i gemen. Dessbättre kan nu konstateras att dessa förutsägelser kommit på skam. Ett vida större intresse än någon kunnat ana har kommit att knytas till de frågor av författningskomplexet som man redan från början kunde vänta skulle tilldra sig den största uppmärksamheten, nämligen en- eller två kamrar samt valsättet.

Författningsdebatten började en smula trevande. Folkpartiet hade ryckt till sig ett visst initiativ genom att relativt hårt engagera sig för författningsutredningens förslag i dess helhet. Frågan var om regeringspartiet skulle anse sig bundet av den "kompromiss" som uppnåtts inom utredningen: enkammersystem samt ett valsätt som gav det största partiet, dvs. socialdemokraterna vissa favörer.

Om högerpartiets och centerpartiets ställningstagande kunde intet bestämt sägas på förhand, annat än att unghögern bundit sig definitivt för enkammersystem och att en särskild kommitté inom HUF på ett tidigt stadium föreslog ett valsätt, där majoritetsval i enmansvalkretsar och proportionella val kombinerades närmast med det västtyska valsystemet som förebild. Det kunde dock antas att det fanns starka grupper inom såväl högerpartiet och centerpartiet som var beredda att slå vakt om tvåkammersystemet, låt vara med vissa modifikationer. Det var även känt att denna linje hade många förespråkare för att inte säga en majoritet inom den socialdemokratiska riksdagsgruppen.

Situationen var alltså den att folkpartiets ställningstagande föreföll klarast, men därmed förlorade också partiets fortsatta agerande i intresse — man hade redan på förhand skjutit av sitt krut. I detta läge väntade man på ett initiativ från socialdemokraterna som dock uteblev helt. I stället blev det högerpartiet som kom att rycka till sig initiativet genom dess partiråds beslut i november att för-

orda införandet av ett enkammar-system. De inom högerpartiet framförda tankarna om en direkt folkvald riksdag, kompletterad med en mindre senat som skulle ha befogenheter främst i samband med grundlagstiftning och utrikespolitik hade under hand förlorat aktualitet. Därmed hade högerpartiet och folkpartiet hamnat på samma linje ifråga om kammarsystemet. Detsamma gällde i realiteten också beträffande det proportionella valsystemet, även om starka sympatier samtidigt visades från högerpartiet för en övergång till majoritetsval, något som snabbare än något annat skulle kunna leda fram till en borgerlig samverkan.

Så småningom anslöt sig även centerpartiet, ehuru efter som det tycks en viss vända, till den uppfattning som högerpartiet och folkpartiet givit uttryck för. Utslagsgivande för centerpartiet torde därvid ha varit dels högerpartiets ståndpunktstagande och dels det tryck som utövats av partiets ungdomsfalang. Därmed var oppositionen enad. Den ideologiska bakgrunden var dock knappast klar och blev det ej heller förrän högerledaren Gunnar Heckscher, väl utnyttjande det mandat som givits honom av högerpartiets partiråd, hade formulerat sin syn i skriften "Trygga folkstyret", där han kraftigt gick till angrepp mot socialdemokratiens strävanden att få tillstånd en fullkomlig kontroll över det svenska samhället, såväl med

författningspolitiska som med andra medel. På detta sätt gled initiativet i författningsdiskussionen inte helt oväntat över till högerpartiet. Envar hade säkert väntat att högerledaren och professorn i statskunskap förr eller senare skulle ha mycket att säga i detta ämne. Partirådet i november hade också inneburit en stor personlig seger för Gunnar Heckscher.

På den socialdemokratiska sidan hade närmast till allmän förvåning intet sagts. Delvis kan detta naturligtvis ha berott på en inbördes oenighet främst vad beträffar kammarsfrågan, men samtidigt var det svårt att inte förknippa denna brist på initiativ med allmän kraftlöshet och ointresse för en författningsreform. Detta intryck har snarast förstärkts efter regeringens "utspel". Statsministern inbjöd till överläggningar med de andra demokratiska partierna men kom samtidigt med ett onekligen diffust krav på starka regeringar och en sammankoppling mellan riks- och kommunalpolitik vid valet till riksdag. Presentationen av detta program i televisionen gjorde ett närmast pinsamt intryck och statsministerns försök att senare reda ut begreppen i en TV-debatt med hr Heckscher snarast förstärkte intrycket av en allmän oklarhet.

Det ligger mycket nära till hands att tro att socialdemokratien genom sitt agerande beträffande sammankopplingen mellan riks- och kommunalpolitiska intressen fram-

för allt är ute efter att åtminstone för tillfället omintetgöra varje försök till författningsreform. Regeringen har klart visat sin omedgörlighet. Varje reform måste på ett eller annat sätt garantera vissa favörer för det socialdemokratiska partiet, annars är man inte beredd att medverka. Det ligger onekligen nära till hands att tro att regeringen genom sina krav spekulerar i två ting. Främst är man intresserad av att förhålla en reform. Genom tillsättandet av diverse utredningar skall hela författningsfrågan förhållas över valet. Socialdemokratien har genom eget förvällande hamnat i ett läge, där det inte är opportunt att diskutera författningsfrågan i en valrörelse — privilegier för socialdemokraterna beträffande mandatfördelningen i riksdagen, "skattestreck" för utlandssvenskarna som därigenom förhindras utöva sin rösträtt och diskutabla idéer att smygvägen införa republik är inga populära frågor att gå till val på. Om oppositionen inte skulle gå med på regeringens förhandlingskrav, finns ju alltid möjligheten att försöka utmåla oppositionen som boven i dramat. I många avseenden vore detta säkert en önskesits för socialdemokraterna. Den omedgörliga oppositionen spräcker försöken till förhandlingar och bär därmed skulden för att någon författningsreform inte kommer till stånd. Därmed skulle regeringen belåtet kunna inhösta propagandavinsterna av

den "reformfientliga" oppositionens ställningstagande. Oppositionen säger nej, och socialdemokratien vill så gärna enighet kring så vitala problem som författningsfrågorna, skulle det heta.

Det finns emellertid anledning att närmare skärskåda vilka reella motiv som kan finnas bakom socialdemokraternas krav på en sammankoppling vid riksdagsval mellan riks- och kommunalpolitiska intressen, den fråga som regeringen främst valt att skjuta i bräsch. Ingen torde vilja förneka att kommunalpolitiken utgör en väsentlig del av samhällsarbetet och att även i framtiden stora uppgifter måste vila på kommunerna. Men frågan i detta sammanhang är närmast hur självständiga kommunerna skall tillåtas vara, med andra ord om den kommunala självstyrelsen skall stärkas eller försvagas. Det finns anledning att förmoda att direkt skilda synsätt finns på denna punkt mellan socialdemokratien och den borgerliga oppositionen. På borgerlig sida vill man stärka den kommunala självstyrelsen. Genom att de kommunala enheterna till följd av sammanslagningar blivit allt större anser man det angeläget att ge kommunens invånare ökade möjligheter att vid val till kommunal- och stadsfullmäktige direkt ta ställning till olika kommunala problem. Detta kan emellertid endast ske om de kommunala valen frikopplas från de rikspolitiska, låt vara att rikspolitiken naturligtvis alltid

kommer att kasta sin skugga över kommunalvalen. Den kommunala självstyrelsen kan också stärkas genom införandet av ett kommunalt folkomröstningsinstitut.

För socialdemokraterna är uppenbarligen detta vederstyggliga synpunkter. För dem är det tvärtom angeläget att stärka centraldirigeringen och i huvudsak låta kommunerna bli verkställare av regeringens och riksdagens beslut. Från den utgångspunkten finns det ingen anledning att genomföra reformer som skulle stärka kommunernas ställning och ge talet om kommunal självstyrelse ett reellt innehåll, snarare tvärtom.

Men fastän frågan om den kommunala självstyrelsen har sitt stora principiella intresse och även om motsättningarna mellan regering och opposition är stora i detta avseende, har frågan likväl rätt litet att göra med valsättet till riksdagen. Det socialdemokratiska resonemanget leder närmast till att av riksdagens båda kamrar är i själva verket första kammaren den värdefullaste, eftersom denna till följd av det indirekta valsättet är det bästa uttrycket för samband mellan kommunalpolitik och rikspolitik. Följaktligen väntar man sig också att finna att antalet riksdagsmän med kommunala uppdrag är långt fler i första kammaren än i andra. Nu förhåller det sig emellertid inte så. År 1961 var 74,6 % av andra kammarens ledamöter kommunalt engagerade, medan motsva-

rande siffra för första kammaren var 70,2 %. Något fler andrakammarledamöter hade alltså kommunalpolitisk erfarenhet än ledamöterna av första kammaren.

Frågan om riksdagsmännen har kommunal anknytning eller inte har alltså hittills icke haft det ringaste med direkt eller indirekt valsätt att göra. Det finns heller ingen anledning att tro att så skulle bli fallet i framtiden, såvitt vi inte får en övergång till majoritetsval, då bilden kan förändras.

Däremot skulle vi sannolikt få bevittna ett något lägre valdeltagande i de kommunala valen än i riksdagsvalen, om kommunalvalen blev helt fristående. I våra nordiska grannländer, där kommunalvalen är helt frikopplade från parlamentsvalen, har valdeltagandet i kommunalvalen legat 5—6 procent under deltagandet i parlamentsvalen under senare år. Ungefär motsvarande skillnad har kunnat iakttagas i Sverige. Det är således inte fråga om någon större skillnad i valdeltagandet. I vart fall kan inte det något lägre deltagandet i kommunalvalen utgöra något som helst bärkraftigt argument för en sammankoppling mellan kommunala och rikspolitiska val.

Det ligger dock nära till hands att tro att det också finns ett annat skäl för det socialdemokratiska agerandet. Socialdemokratien bygger i stor utsträckning sina framgångar på en långt driven centralisering av valapparaten, dvs. främst par-

tiet och fackföreningsrörelsen. Det är sannolikt att i en situation, där kommunalvalen var fristående från parlamentsvalen, skulle socialdemokratien få svårare än eljest att åstadkomma ett effektivt fungerande valmaskineri. Om de lokala frågorna sköts i förgrunden, skulle hr Erlanders och de andra högsta koryféernas argumentation via våra massmedia få minskad betydelse och på sina håll skulle entusiasmen i de egna leden kunna utebli. Det finns alltså en uppenbar risk för socialdemokratien att göra sämre kommunalpolitiska val, om de rikspolitiska aspekterna skjuts i bakgrunden. Detta skulle i sin tur senare också kunna påverka riksdagsvalen.

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras, att man på den borgerliga sidan står helt enig i kravet på en författningsreform som ger oss en enkammarriksdag, vilken till sin sammansättning direkt återspeglar folkets i val uttryckta uppfattning. Därmed skulle också parlamentarismen ges en möjlighet att kunna fungera. De borgerliga partierna vägrar att acceptera manipulationer som på konstlad väg ger det ena eller andra partiet några favörer på de andras bekostnad.

Socialdemokratien åter slog redan i författningsutredningen fast, att en förutsättning för att man skulle gå med på en författningsreform var att valsättet till en enda kammare skulle vara så utformat att det gav det största partiet en

viss överrepresentation. Sedan författningsutredningens förslag till nytt valsystem skjutits i sank av praktiskt taget alla som yttrat sig i debatten, har regeringen valt att krypa bakom kravet på ett sammankopplande av de rikspolitiska och de kommunala valen. Författningsfrågan är i sin helhet obehaglig för regeringen. Man hoppas sålunda kunna neutralisera den i årets valrörelse genom att på partiledarnivå tillsätta vissa specialutredningar som inte skall hinna slutföra sitt arbete före september. I första hand vill hr Erlander alltså förhålla författningsreformen. I andra hand synes man beredd att helt omintetgöra alla försök till en reform men önskar i det läget kasta skulden på den borgerliga oppositionen.

Rent sakligt synes det som om bakom kravet på sammankopplande av riks- och kommunalpolitik döljer sig två skäl för socialdemokraterna. Man är inte road av att öka den kommunala självstyrelsen. Det strider ideologiskt och praktiskt mot socialdemokratiens intentioner att i stället stärka centralismen. Ej heller är man av partitaktiska motiv intresserad av att kommunalvalen frikopplas från rikspolitiken, då detta främst kan få menliga följder för den socialdemokratiska valapparaten.

De verkliga skälen bakom socialdemokratiens ställningstagande kan emellertid inte redovisas öppet, då de knappast kan väntas röna för-

ståelse hos allmänheten. För den skull maskerar man sitt verkliga ansikte bakom suddigt tal om nödvändigheten av samband mellan rikspolitiken och kommunalpolitiken, vilket i sak inte har det ringaste att göra med valsättet till riksdagen. Oavsett om man önskar en försvagning eller en förstärkning av kommunernas befogenheter åstadkommes detta med helt andra medel. Argumentationen är emellertid svår att föra och varken

statsministern eller hans regeringskollegor synes ens ha mäktat övertyga de egna om riktigheten av sin politiska linje. Än mindre har man lyckats övertyga en större allmänhet. Oklarheter och halvsanningar möter sällan förståelse. Från saklig synpunkt vore det betydligt intressantare om man på den socialdemokratiska sidan klart deklarerade sina motiv och tog en öppen diskussion. Det skulle framför allt inge större respekt.